

Anna Zachorowska-Mazurkiewicz
Katedra Ekonomii
Instytut Ekonomii i Zarządzania
Uniwersytet Jagielloński

Społeczeństwo wiedzy

Instytucjonalna analiza czynników promujących nowy model społeczny

1. Wprowadzenie

Społeczeństwo wiedzy jest nowym modelem społecznym cechującym się wzrostem znaczenia nauki i kapitału społecznego, czy kapitału intelektualnego. Istnienie i rozwój społeczeństwa wiedzy jest warunkiem koniecznym dla rozwoju gospodarczego w dzisiejszym, zglobalizowanym świecie. Warto więc zadać sobie pytanie o czynniki promujące nowy model społeczny.

Żyjemy w świecie instytucji, które wpływając na podejmowane przez nas decyzje kreują rzeczywistość, tak społeczną, jak i gospodarczą. Analiza tak działających instytucji pozwala zidentyfikować, wyodrębnić i wypromować te instytucje, które mogą przyczynić się do ewolucji społeczeństwa i gospodarki w pożądanym kierunku.

W artykule zdefiniowane zostaną gospodarka oparta na wiedzy, jak i społeczeństwo wiedzy. Analizie poddane zostaną działania Unii Europejskiej wpisane między innymi w Strategię Lizbońską, które mają na celu promocję nowego modelu społecznego. Zwrócona zostanie uwaga na instytucje wpływające na zmianę społeczną. Działania unijne przeanalizowane zostaną pod względem cech charakterystycznych społeczeństwa wiedzy, w celu odpowiedzi na pytanie, czy społeczeństwo wiedzy jest rzeczywiście promowane.

2. Zmiany zachodzące we współczesnej gospodarce

Społeczeństwo, gospodarka, system produkcyjny rozwijają się w sposób ewolucyjny. Zmieniają się założenia, czynniki i pomiary nowoczesnego społeczeństwa i gospodarki. Przez ostatnie kilkadziesiąt lat rozwój społeczno-gospodarczy oparty był na przemyśle. W okresie tym rozwijało się społeczeństwo industrialne, gospodarka, której głównym motorem był przemysł, a przemysł z kolei opierał się na linii produkcyjnej. Zmiany tego porządku pojawiły się już w latach 60. XX wieku, kiedy to japoński teoretyk mediów Kenichi Koyama po raz pierwszy

użył nowego pojęcia – *johoka shakai* – „społeczeństwo informacyjne”. Terminem tym określa się społeczeństwo, w którym informacja, traktowana jako specyficzne dobro niematerialne, jest ważniejsza od dóbr materialnych. Wśród najważniejszych cech społeczeństwa tego typu wymienia się:

- dominację sektora usług w gospodarce¹ i rozwój sektorów finansów i ubezpieczeń oraz ochrony zdrowia, oświaty i nauki,
- wzrastającą rolę specjalistów i naukowców w strukturze zawodowej,
- centralne znaczenie wiedzy teoretycznej jako źródła innowacji i polityki oraz
- tworzenie technologii intelektualnych, jako podstawy podejmowania decyzji politycznych i społecznych (Morbitzer 2001).

Coraz częściej źródłem bogactwa jest dostęp do informacji, nowoczesnych technologii, wykorzystanie własnej wiedzy i kreatywności. Wprowadza to zupełnie nową jakość, bowiem wiedza i kreatywność – w odróżnieniu od tradycyjnych czynników produkcji – są zasobami niewyczerpywalnymi (Morbitzer 2001). Wiedza może być wykorzystywana jednocześnie przez różnych użytkowników, którzy na dodatek pożytkując ją, mogą się przyczyniać do jej pomnożenia. Przykładowo wykładowca dzieląc się swoją wiedzą ze studentami, pomnaża ją, sam jej nie tracąc. W związku z tym kapitał firm staje się coraz bardziej nienamacalny i nieuchwytny (Toffler, Toffler 1996, s. 46-47).

W nisko zintelektualizowanych ekonomikach przemysłowych majątek mierzyło się po prostu ilością posiadanych dóbr, ich wytwarzanie zaś uznawano za zasadniczy cel gospodarki. Z kolei działania w sferze symboli i usług, ponieważ nie przynosiły realnych efektów, były traktowane lekceważąco jako nieproduktywne. Wytwarzanie przedmiotów uznawane było za czynność dowodzącą siły i prężności gospodarki, w której z lubością posługiwano się takimi słowami, jak praktyczny, czy realistyczny. O wytwarzaniu wiedzy czy wymianie informacji mówiono z kolei pogardliwie, iż jest to „robota papierkowa”. Postawa taka miała mnóstwo zwykle nie dostrzeganych konsekwencji. Produkcja, działalność wytwórcza, miała rodzić się ze skojarzenia materialnych surowców, maszyn i mięśni. O wartości firmy decydował jej majątek rzeczowy. Narodowe bogactwo rodziło się z nadwyżki w wymianie dóbr materialnych. Znaczenie usług polegało jedynie na usprawnieniu procesów rzeczowych. Edukacja oznaczała stratę czasu, jeśli nie służyła przygotowaniu do konkretnego zawodu. Badania naukowe to zawracanie głowy. Wiedza humanistyczna nie pomagała w interesach, a

¹ ponad 50% PNB wytwarzane jest w sektorze szeroko pojętych usług.

nawet w nich przeszkadzała. Mówiąc krótko, liczyło się to, co przeliczalne (Toffler, Toffler 1996, s. 66-67).

System masowej produkcji - określanej też jako fordyzm - rozwinął się na podstawie dokonanych jeszcze w XIX w. wynalazków oraz innowacji w dziedzinie techniki, organizacji pracy oraz zarządzania. Największe znaczenie miało zainstalowanie ruchomej linii produkcyjnej w zakładach firmy Ford (1913 r.). Do lat 70. XX w. był to dominujący system techniczno-ekonomiczny, a termin "fordyzm" oznaczał wielkoseryjną produkcję i dystrybucję standardowych wyrobów dla szerokich mas użytkowników. Wyroby te były wytwarzane w rytmie ciągle przesuwającej się taśmy produkcyjnej, a także przy użyciu wyspecjalizowanych maszyn i urządzeń oraz dużych zapasów produkcyjnych. Proces wytwórczy cechowało silne rozczłonkowanie operacji produkcyjnych oraz ich sekwencyjna i pionowo zintegrowana organizacja. W zatrudnieniu dominowali średnio i nisko kwalifikowani pracownicy, stale powtarzający wyuczone czynności. System masowej produkcji był szeroko stosowany i wysoce efektywny, ale jednocześnie bardzo sztywny. Linie montażowe były "przeznaczone" do określonego modelu wyrobu, a wdrożenie nowego wariantu wymagało wiele czasu i nakładów. Nowy system techniczno-ekonomiczny - znany jako postfordyzm lub elastyczna specjalizacja - kształtuje się pod wpływem "wiązek" nowych technologii, które można zagregować w pięciu grupach: technologie informacyjne (w tym elektroniczne, informatyczne, komunikacyjne), biotechnologie oraz technologie materiałowe, energetyczne i kosmiczne (Zorska 1998, s. 23).

Współcześnie podstawą wszystkich systemów ekonomicznych jest wiedza, a wszelkie przedsięwzięcia gospodarcze zależą od jej społecznie zgromadzonych zasobów. Element ten jest często pomijany w rachunkach kosztów, w przeciwieństwie do tradycyjnych zasobów, takich jak ziemia, kapitał i praca. Tymczasem to wiedza właśnie staje się współcześnie najważniejszym czynnikiem produkcji. Obok oczywistego faktu, że bez języka, kultury, danych, informacji nie mogłoby się narodzić żadne przedsięwzięcie, ogromne znaczenie ma fakt, że najbardziej wszechstronnym ze wszystkich zasobów, które pozwalają tworzyć bogactwo, jest wiedza.

Ciągle jeszcze wiedza nie jest powszechnie rozpoznawana jako „uniwersalny substytut”. Większość ekonomistów i strategów gospodarczych boczy się na to pojęcie, gdyż nie poddaje się ono kwantyfikacji (Toffler, Toffler 1996, s. 46). Sama wiedza rozumiana jest dzisiaj w inny sposób niż miało to miejsce w wiekach uprzednich. Są to nie tylko zgromadzone i usystematyzowane fakty, lecz również przeświadczenia nie do końca uświadomione,

odwołujące się do przesłanek, które same oparte są na przesłankach, fragmentarycznych modelach, niezauważanych analogiach (Toffler, Toffler 1996, s. 37-38). We współczesnych czasach pojęcie człowiek wykształcony również nabiera nowego znaczenia. Tradycyjnie, a szczególnie w ciągu wieków XIX i XX człowiek wykształcony (na Zachodzie), to był ktoś, kto posiadał pewien poziom wiedzy formalnej (*liberal arts*). Aktualnie, człowiek wykształcony to ktoś, kto nauczył się uczyć, i kto podczas swojego życia wciąż zgłębia tajniki wiedzy, w formalnym systemie szkolnictwa lub poza nim (Drucker 1994).

Ponadto, we współczesnych modelach firmy zostają przystosowane do działań wykraczających daleko poza czynności czysto wytwórcze, czego przejawem są chociażby naprawy gwarancyjne, czy serwis usług, które zapewniają swoim nabywcom wytwórcy komputerów. Rozważa się również takie kwestie jak przyjazne dla środowiska pozbycie się zużytych produktów, co sprawi, że wytwórcy będą musieli na innych zasadach oprócz projektowanie nowych modeli, rachunek kosztów, metody produkcyjne i wiele, wiele innych elementów. Firmy muszą zatroszczyć się o szkolenie swoich pracowników, opiekę nad ich dziećmi i inne codzienne ułatwienia. Niezadowolonego, przygnębionego robotnika fizycznego można było uznawać za tak, czy inaczej „produktywnego”. Tam, gdzie chodzi o poczynania w sferze symboli, zadowoleni pracownicy są bardziej twórczy, problem ich użyteczności zatem zaczyna się dla firmy długo przed ich przyjazdem do pracy (Toffler, Toffler 1996, s. 69-70).

3. Społeczeństwo wiedzy – uwarunkowania

Społeczeństwo wiedzy to społeczeństwo, które identyfikuje, produkuje, transformuje, rozpowszechnia i wykorzystuje informacje, aby zbudować i zastosować wiedzę dla rozwoju ludzkości. Społeczeństwo takie zawiera w sobie wizję pluralizmu, spójności, solidarności i partycypacji. Pojęcie społeczeństwa wiedzy jest więc szersze niż koncepcja technologii i dostępu do sieci, które dominują w dyskusji o społeczeństwie informacyjnym (UNESCO 2005, s. 27). Idea społeczeństwa informacyjnego opiera się o wynalazki technologiczne. Koncepcja społeczeństwa wiedzy obejmuje więcej wymiarów: społeczny, etyczny oraz polityczny.

Znaczenie edukacji i krytycznego myślenia powinny sugerować, by w procesie budowy społeczeństwa wiedzy nie koncentrować się wyłącznie na Internecie i narzędziach multimedialnych, gdyż wiedza powstaje również przy użyciu tradycyjnych form

przekazywania informacji, takich jak prasa, radio, telewizja, a przede wszystkim, system szkolnictwa. Powstanie globalnego społeczeństwa informacyjnego spowodowane rewolucją technologiczną nie powinno zaciemniać faktu, że jest ono ważne jako sposób przekształcenia się w społeczeństwo wiedzy. Sam rozwój sieci nie jest w stanie przygotować podłoża społeczeństwu wiedzy. Informacja jest narzędziem generującym wiedzę, ale nie jest samą wiedzą. Informacja jest powiązana z czasem, może być świeża bądź nie. Posiada więc cechy produktu, a więc może być sprzedawana i kupowana. Wiedza natomiast należy tylko i wyłącznie do człowieka. W społeczeństwie wiedzy wszyscy powinni potrafić swobodnie się poruszać przez falę informacji. Swoboda poruszania się polega na rozwoju zdolności krytycznego myślenia w celu rozróżniania informacji użytecznych i bezwartościowych (UNESCO, s. 18-19). Informacja dociera dziś do większości ludzi na świecie, o tyle wiedza jest nadal przywilejem mniejszości (Morbitzer 2001).

W społeczeństwie informacyjnym i w społeczeństwie wiedzy pojawiają się nowe niekorzystne zjawiska. Jednym z nich jest rozwarstwienie, spowodowane zróżnicowanym dostępem i umiejętnościami korzystania z komputerów, a zwłaszcza z sieci komputerowych, poszczególnych warstw ludności. Z jednej strony rozwój gospodarki wywołuje zapotrzebowanie na nowe kwalifikacje lub zwiększa popyt na określone grupy zawodowe. Z drugiej zaś strony edukacja determinuje w znacznym stopniu rozwój gospodarczy. W nowym typie społeczeństwa następuje restrukturyzacja zatrudnienia polegająca na przemieszczaniu osób od pracy fizycznej do umysłowej (Morbitzer 2001).

Większość ludności świata pozostaje na uboczu rewolucji informatycznej, większość wartości tworzonych na podstawie technologii informacyjnych koncentruje się w krajach już rozwiniętych. Jak zauważa Światowa Komisja ds. Społecznego Wymiaru Globalizacji (raport 2004) występują poważne dysproporcje w dostępie krajów Południa i Północy do nowych technologii: technologie te rodzą się z reguły w krajach rozwiniętych, a ich dysponentami często są korporacje transnarodowe. Ponadto w związku z ochroną własności intelektualnej kraje rozwijające się napotykać różne ograniczenia w dostępie do tych technologii. W związku z tym Rada Gospodarczo-Społeczna Narodów Zjednoczonych (ECOSOC) uważa za niezbędną pomoc krajom rozwijającym się w pokonywaniu przeszkód na drodze do gospodarki opartej na wiedzy, takich jak brak infrastruktury, niski poziom edukacji, niedostateczne inwestycje, niedostateczny dostęp do Internetu (*connectivity*) (Woroniecki 2007, s. 263).

Pracownicy intelektualni, chociaż są tylko dużą mniejszością pośród ogółu siły roboczej, nadają społeczeństwu wiedzy jego charakter, wyznaczają główne wyzwania i profil społeczny. Pracownicy intelektualni nie są może klasą rządzącą, ale są klasą przewodzącą. Kim więc jest pracownik intelektualny? Jest to człowiek, który zdobywa dostęp do rynku pracy, stanowisko i pozycję społeczną poprzez swoje formalne wykształcenie. Edukacja staje się więc podstawą społeczeństwa wiedzy, a system szkolnictwa – jego centralną instytucją (Drucker 1994).

Paradoksalnie, nie oznacza to, że szkoła, w jej obecnej formie stanie się ważniejsza. W nowym modelu społecznym coraz więcej wiedzy, szczególnie tej zaawansowanej, będzie nabywane po przekroczeniu formalnego wieku szkolnego i coraz częściej poza środowiskiem szkolnym, przykładowo poprzez system kształcenia ustawicznego oferowany w miejscu zatrudnienia (Drucker 1994). W odróżnieniu od szkoły epoki industrialnej, która przygotowywała dobrego, zdyscyplinowanego pracownika przystosowanego do wykonywania jednego zawodu przez całe życie, szkoła okresu trzeciej fali przenosi akcenty z przekazywania gotowej wiedzy na samokształcenie. Szkoła musi przygotowywać absolwentów do wykonywania zawodów dziś jeszcze nie istniejących. Nie może ona zatem przekazywać tylko gotowej, ulegającej szybkiej dezaktualizacji wiedzy, lecz musi przygotować uczniów do zdobywania wiedzy we własnym zakresie w celu nieustannego aktualizowania swego wykształcenia, a nawet zmiany dyscypliny (Morbitzer 2001).

Siła robocza w społeczeństwie wiedzy będzie składała się z ludzi bardzo wyspecjalizowanych. Ta specjalizacji będzie się jednak różnić, od współczesnego znaczenia tego słowa. Osoba wyspecjalizowana, to taka, która nauczyła się zdobywać dodatkowe specjalizacje, które pozwolą jej zmieniać pracę lub stanowiska. Wraz ze wzrostem specjalizacji, wzrasta znaczenie pracy zespołowej. Do tej pory nastawienie było na indywidualnego pracownika, nie na zespół. Praca związana z wiedzą, jest tym efektywniejsza, im jest bardziej wyspecjalizowana. Zespoły stają się więc podstawową jednostką pracy, a nie pracownik. Zdolność określania, jaki rodzaj drużyny potrzebny jest do wykonania pracy, następnie zorganizowanie takiego zespołu oraz włączenie siebie, jako jednostki, do tego zespołu, stanie się wymogiem efektywności pracownika intelektualnego (Drucker 1994). Należy podkreślić, że w społeczeństwie wiedzy pracownik intelektualny ponownie zaczął rozporządzać głównym czynnikiem produkcji, jakim jest wiedza.

Większość pracowników intelektualnych spędzi większość swojego życia zawodowego (jeśli nie całe) jako pracownicy najemni. Są oni więc zależni od pracy, otrzymują pensję,

mogą być zwalniani lub najmowani. Nie ulega wątpliwości, że specjaliści potrzebują pracować jako członkowie organizacji. Ta organizacja powinna zapewnić pracownikowi intelektualnemu ciągłość (której taki pracownik potrzebuje, aby pracować efektywnie) oraz zamienić wysiłek intelektualny w produkt końcowy. Wraz z pojawieniem się społeczeństwa wiedzy, społeczeństwo stało się społeczeństwem organizacji. Większość pracowników intelektualnych pracuje w i dla organizacji, a więc są zależni od jej efektywności oraz dostępności, czy to jako pracodawcy, jak i odbiorcy usług (Drucker 1994).

Ważnym elementem społeczeństwa wiedzy, jest gospodarka oparta na wiedzy. Na gospodarkę tą składają się dwa zazębiające się elementy: tworzenie wiedzy i jej produktywnie wdrażanie. Jak ujmują to Alvin i Heidi Tofflerowie: „Klucz do zaawansowanego rozwoju może leżeć nie w tym, czy dany kraj posiada zdolność wytworzenia technologii informatycznej, lecz w tym, czy potrafi ją twórczo wykorzystać. (...) Przydatność ekonomiczną technologii cyfrowej czy innej limituje jednak typ kultury i instytucji danego kraju. Nie będzie nowej gospodarki bez nowego społeczeństwa, a nowego społeczeństwa – bez nowych instytucji” (Toffler, Toffler 2000). Trzeba tu świadomego wyboru właściwej polityki, uwzględniającej bazę materialno-techniczną i ludzką.

Grzegorz Kołodko wśród węzłowych uwarunkowań rozwoju stawia na czele postęp techniczny, innowacje jako nośnik wzrostu gospodarczego, niemożliwego bez reformy instytucjonalnej i determinacji elit politycznych na rzecz twórczego sprzężenia tego postępu i tych reform. Wśród determinant szybkiego tempa wzrostu krajów już włączonych w obieg globalizacji wymienia otoczenie zewnętrzne (jako ważne dla stabilizacji makroekonomicznej) jakość kapitału ludzkiego, dojrzałość instytucji, jakość polityki (Kołodko 2000; za: Woroniecki 2007, s. 260).

Zdaniem francuskiego antropologa E. Todda, w perspektywie historycznej rozwój gospodarczy jest bezpośrednio zależny od postępu w dziedzinie zdobywania i wykorzystania wiedzy. Ogromną rolę w tym procesie mają do odegrania czynniki kulturowe, takiej jak: system zawierania małżeństw, typ struktur rodzinnych oraz rola kobiety i jej dostępu do oświaty. Wszystkie te elementy są zdeterminowane kulturowo i często religijnie (Todd, 1990; za: Bogalska-Martin 2007, s. 245)². W ekonomii takie determinanty nazywane są instytucjami.

² Todd sądzi, że istnieje związek między wchodzeniem na rynek pracy w przemyśle a dominującym typem wielopokoleniowych struktur rodzinnych, które hamują ten proces, i wczesnym pojawieniem się rodzin

4. Znaczenie instytucji w kształtowaniu nowego modelu społecznego

Instytucją można nazwać regularne, modelowe zachowania się ludzi w społeczeństwie oraz idee i wartości łączące się z tymi zwyczajami. Jest wiele definicji instytucji, określa się je jako: reguły i sposoby postępowania, które są oczywiste dla każdego ze względu na częstotliwość ich wykorzystania; działania kolektywne, które kontrolują działania indywidualne; szeroko rozpowszechnione, zestandaryzowane zwyczaje społeczne; sposoby myślenia i zachowania umiejscowione w zwyczajach grupy lub obyczajach ludzi (Neale 1993, s. 402).

Instytucje można definiować jako organizacje społeczne, które poprzez tradycje, zwyczaje czy też wymogi prawne tworzą trwałe wzory postępowania. Instytucje są zatem zarówno nakazami, według których ludzie działają, jak i działaniami, które inni podejmą, aby spełnić nakaz. Instytucje istnieją, by ochraniać ludzi w ich prawach i stwarzać możliwości rozwoju (Neale 1993, s. 404). Instytucje spełniają w dwojaki sposób funkcję informacyjną, gromadząc informacje dotyczące pewnych aspektów życia społecznego, jak również poprzez samo swoje istnienie produkują dodatkowe informacje, które ułatwiają operowanie w danym środowisku.

Wpływ państwa na społeczeństwo, a co się z tym wiąże - także na gospodarkę, polega na tworzeniu instytucji, które w sposób systematyczny i względnie trwałe regulują zachowania jednostek i grup społecznych. Nie wszystkie instytucje są wynikiem działalności państwa religia, rodzina czy normy i wartości wyznawane przez ludzi to instytucje, które mają ważny wpływ na zachowania ludzi także w sferze działalności gospodarczej. A jednak to znaczenie państwa w procesie kreowania instytucji jest we współczesnych społeczeństwach dominujące, ponieważ to państwo tworzy podstawowe ramy instytucjonalne funkcjonowania rynków (Wilkin 1995, s. 118). Znaczenie państwa w aktywnym kreowaniu zmian społecznych zostało dostrzeżone oraz aktywnie wykorzystane przez organa Unii Europejskiej, również jeżeli chodzi o promocję nowego modelu społecznego.

Warto jednak odnieść się raz jeszcze, do specyficznych uwarunkowań kulturowych, które decydują w ostateczności o powodzeniu wdrażanych rozwiązań. Masahiko Aoki podkreśla, iż to właśnie reguły nieformalne są przyczyną problemów z adaptacją w innych krajach wielu efektywnych instytucji, wypracowanych przez kraje rozwinięte. Skopiowanie zatem reguł formalnych (prawa, zasad własności, kontraktów) nie oznacza jeszcze sukcesu w rozwoju

nuklearnych (w niektórych krajach Zachodniej i Północnej Europy), które proces ten ułatwiają. Podobny efekt ma laicyzacja społeczeństwa.

gospodarki, gdyż nieformalne reguły gry (wartości, tradycja, zwyczaje) mogą spowodować nieefektywność tych pierwszych (Aoki 2001).

Znając znaczenie społeczeństwa wiedzy można przyrzeć się próbom dokonywanym przez Unię Europejską w celu promowania nowego modelu społecznego. Wydaje się, iż strategia lizbońska ma właśnie na celu wpłynięcie na rozwój gospodarczy i społeczny.

5. Promocja nowego modelu społecznego w Unii Europejskiej

W początku bieżącej dekady przywódcy państw europejskich wyznaczyli sobie 10 letni termin i opracowali rekomendacje, aby uczynić Unię Europejską najbardziej konkurencyjną i dynamiczną gospodarką opartą na wiedzy na świecie, zdolną do zrównoważonego rozwoju, tworzącego nowe miejsca pracy i większą spójność społeczną (Blanke 2006, s. 1). Głównym celem strategii lizbońskiej³ jest stworzenie na terytorium Europy, do roku 2010, najbardziej konkurencyjnej gospodarki świata. Strategia skupia się na czterech kwestiach: innowacyjności, liberalizacji, przedsiębiorczości oraz spójności społecznej (UKIE, s. 4). Na stronach Unii Europejskiej można przeczytać, iż społeczeństwo europejskie, to społeczeństwo informatyczne, czyli takie w którym tania informacja i nowe technologie są powszechnie używane, a nawet społeczeństwem wiedzy, gdzie podkreśla się fakt, że najważniejszym składnikiem inwestycji jest kapitał ludzki i społeczny, a kluczowymi czynnikami wiedza i kreatywność (EC).

Unia Europejska prowadzi aktywne działania w celu promocji nowego modelu społecznego. W celu uzyskania większej przejrzystości podzielono te działania na pięć obszarów (EC):

- Społeczeństwo
- Gospodarka i praca
- Edukacja i szkolenia
- Jakość życia
- Regiony/świat

W obszarze pierwszym skupiono się na promowaniu nowych technologii komunikacyjnych. Promocja ta ma na celu zapobieganie powstawaniu nowego wykluczenia,

³ Tak zaczęto nazywać wytyczne uzgodnione przez głowy państw europejskich na spotkaniu Rady Europejskiej, które odbyło się w Lizbonie w 2000 roku.

opartego na nieumiejętności korzystania z nowych technologii, w szczególności z Internetu. Komisja pokłada nadzieję, iż rozwój nowego modelu społecznego pozwoli uporać się z dotychczas występującymi nierównościami, a osoby wykluczone poprawią swoje niekorzystne położenie w społeczeństwie. Nowe technologie stanowią też punkt centralny w drugim obszarze, który dotyczy gospodarki i pracy. Zwraca się tu uwagę na zmiany na rynku, do jakich doprowadziła rewolucja informatyczna, takie jak nowe formy zatrudnienia, czy organizacji pracy. Podkreśla się potrzebę likwidowania luki informatycznej, lecz również wspomina się o ustawicznym uczeniu się, czy zmianie jakościowej wykonywanej pracy. Podobne aspekty podkreślane są w kolejnym obszarze poświęconym edukacji. E-edukacja, która doprowadzi do ograniczenia luki informatycznej oraz zapobiegnie wyłączeniu społecznemu. Dodatkowo podkreśla się znaczenia kształcenia ustawicznego oraz potrzebę tworzenie nowych jakościowo miejsc pracy.

Obszar poświęcony jakości życia odnosi się przede wszystkim do jakości pracy. Zauważa się tu, iż nowy model społeczny promuje jakość pracy. Powstają nowe miejsca pracy, a stąd wyrasta potrzeba zwiększenia bezpieczeństwa oraz opieki zdrowotnej dla nowych pracowników. Obszar ostatni dotyczy regionów. Zauważa się tutaj, iż nowe możliwości oferowane przez technologie komunikacyjne pozwalają na wprowadzenie nowych rozwiązań, mających na celu poprawę sytuacji regionów. Aby włączyć regiony w rozwój społeczeństwa wiedzy w Europie należy rozwijać lokalne centra kształcenia, europejskie bazy danych dotyczących możliwości związanych z pracą, czy nauką. Tak więc chodzi o promocję nowych rozwiązań tak na poziomie europejskim, jak i lokalnym, czy regionalnym.

Wyznaczone obszary przez Komisję Europejską są niezwykle obszerne. Dokumenty takie jak *Social Policy Agenda* (EC 2000) również operują wskazówkami raczej ogólnymi. Ponadto w roku 2005, który jednocześnie był półmetkiem dla pierwotnie wyznaczonego terminu realizacji strategii lizbońskiej, liderzy europejscy skorzystali z okazji, aby zrewidować pierwotnie wyznaczone cele i skupić się na tych, które wydają się być najpilniejsze. Global Competitiveness Network of the World Economic Forum przeprowadziło badania osiągnięć krajów europejskich na drodze do zbudowania gospodarki opartej na wiedzy. Badania przeprowadzono w 8 obszarach, które to obszary zostały zdefiniowane na podstawie wskazań przywódców europejskich, jako te, które przyczynią się w największym stopniu do osiągnięcia powziętego celu (Blanke 2006, s. 1). Wyróżniono następujące obszary:

- stworzenie społeczeństwa informacyjnego

- rozwój europejskiego obszaru na rzecz innowacji, badań i rozwoju
- liberalizacja – wspólny rynek, pomoc państwa i polityka konkurencji,
- budowanie przemysłów sieciowych w telekomunikacji, energii i transporcie,
- tworzenie efektywnych i zintegrowanych rynków finansowych,
- zwiększanie spójności społecznej – aktywizacja zawodowa ludności, doskonalenie kwalifikacji zawodowych oraz unowocześnianie ochrony socjalnej,
- doskonalenie otoczenia przedsiębiorstw – procedur zakładania firm oraz regulacji,
- wzmacnianie zrównoważonego rozwoju.

Zaprezentowane obszary są zdecydowanie bardziej szczegółowe, niż wskazane przez Komisję Europejską i wydają się dotyczyć różnych aspektów, tak gospodarczych, jak i społecznych. W pierwszej kolejności zauważyć można, że jako drogę do stworzenia gospodarki opartej na wiedzy, widzi się stworzenie społeczeństwa informacyjnego. To gospodarka wydaje się być jednak częścią społeczeństwa, a nie odwrotnie. Ponadto skupiono się tu na społeczeństwie informacyjnym, a nie na społeczeństwie wiedzy. Społeczeństwo informacyjne rozumiane jest również niezwykle wąsko, gdyż badane zmienne w przeważającej mierze dotyczyły Internetu.

W obszarze drugim dotyczącym innowacji, badań i rozwoju również wykorzystano badania ankietowe i dane statystyczne. Pytania w znacznej mierze dotyczyły zaangażowania sektora prywatnego w badania i rozwój. Dostrzeżona została rola uniwersytetów, naukowców i inżynierów, natomiast rola państwa została zminimalizowana. Kolejnym obszarem jest liberalizacja, w badaniu której posłużono się wyłącznie danymi ankietowymi. Bada się tu rolę państwa, obecność firm tak zagranicznych, jak i rodzimych, próbuje ocenić się stopień koncentracji na rynku. Liberalizacja rynku traktowana jest jako cel sam w sobie, który niesie z sobą również i inne korzyści, takie jak brak korupcji.

W obszarze czwartym badane są przemysły sieciowe – transport, telekomunikacja oraz energia. Główny akcent jest tu położony na dostępność telefonów, tak stacjonarnych, jak i komórkowych, poziom infrastruktury transportowej, czy jakość energii elektrycznej. Przy czym ostatnie dwa aspekty badane są wyłącznie przy ankiet, a więc ocena jakości dróg, kolei, czy też energii jest wyłącznie subiektywna. Podobnie oceniane są usługi finansowe w obszarze piątym. Stawiane pytania dotyczą przede wszystkim innowacyjności i dojrzałości rynków finansowych w badanych krajach. Obszar szósty, z kolei, badany jest już przy

pomocy metod jakościowych i ilościowych. Dane zebrane w tej części dotyczą motywacji biznesmenów i ingerencji państwa w rynek. Sugerowana jest opozycja państwo-przedsiębiorstwo. Pozytywna rola państwa przejawia się w roli arbitra rozstrzygającego spory (o ile nie trwa to zbyt długo).

W obszarze szóstym, podzielonym na trzy części, bierze się pod uwagę spójność społeczną. Po pierwsze sprawdza się aktywizację zawodową. Interesujące jest ograniczenie problemu bierności zawodowej tylko do kobiet, bądź też rodziców małych dzieci. Po drugie bada się możliwości zdobywania i doskonalenia kwalifikacji., z tym że zdecydowanie większą uwagę zwraca się na to pierwsze. Doskonaleniu kwalifikacji zawodowych poświęcono tylko jedno pytanie. Ostatni punkt dotyczy modernizacji ochrony socjalnej i w tym punkcie skupiono się nad efektywnością polityki państwa w ograniczeniu ubóstwa. Punkt ostatni nazwany zrównoważonym rozwojem koncentruje się w ocenie środowiska naturalnego i wysiłków podejmowanych w kierunku ochrony tego środowiska.

Generalnie w badaniach wykorzystano 69 zmiennych, tak jakościowych, jak i ilościowych, z dużym naciskiem na te drugie. Uzyskane wyniki zaprezentowane są w załączniku. Badania ograniczyły się do obszarów wskazanych przez przedstawicieli Unii Europejskiej. Pomimo wykorzystania tak licznych danych wydaje się, iż wiele kwestii zostało pominiętych. Niemniej badania te dają obraz priorytetów, które wyznaczyła sobie Unia, jak i kraje członkowskie, aby osiągnąć gospodarkę lub nawet i społeczeństwo wiedzy.

Wnioski

Analizując obszary promowane przez Komisję Europejską, należy odnieść je do samych definicji społeczeństwa informatycznego oraz społeczeństwa wiedzy. Jak było to już wielokrotnie podkreślane to pierwsze jest tylko krokiem na drodze do drugiego. W dokumentach unijnych terminy te są jednak używane wymiennie, nie różnicując ich. Można w takim razie zadać sobie pytanie, który model promuje Unia. Wydaje się, że znaczenie, jakie przypisuje się informacji oznacza promocję społeczeństwa informacyjnego. Zwraca się w programach unijnych uwagę na znaczenie informacji, technik informatycznych i komunikacyjnych, niemniej nie mówi się zbyt wiele o promocji sektora usług w gospodarce, a jest to jeden z wyznaczników społeczeństwa informatycznego. Niewystarczająco podkreślana jest też rola specjalistów i naukowców w rozwoju społecznym, choć zwraca się

uwagę na promowanie nowych jakościowo stanowisk pracy (choć niekoniecznie jest to to samo).

Niektóre elementy cechujące społeczeństwo informatyczne nie są przez Komisję promowane, lecz w to miejsce pojawiają się pewne elementy społeczeństwa wiedzy, które z kolei znalazły swoje miejsce w dokumentach unijnych. Kwestie takie, jak kształcenie ustawiczne, rozwój przemysłów sieciowych, zmiana jakościowa zachodząca na rynku pracy. Niemniej jest też gro elementów pominiętych. Wymienić tu można znaczenie instytucji, budowanie zespołów, kwestie zabezpieczenia społecznego. Ponadto niektóre kwestie traktowane są pobieżnie. Na szeroką skalę promuje się komputeryzację i dostępność Internetu, lecz nie zwraca się zbyt dużej uwagi na zmiany jakościowe, do których powszechna dostępność informacji powinna prowadzić. Kreacja sieci i *connectivity* nie powinny być celem samym w sobie, lecz powinny stanowić podbudowę dla nowego modelu społecznego, w którym informacja jest tylko wstępem do wiedzy.

Badania Global Competitiveness Network of the World Economic Forum wykorzystano bardzo wiele szczegółowych zmiennych, lecz z całokształtu nie wyłania się spójna wizja przyszłego społeczeństwa. Jest to w gruncie rzeczy brak zainteresowania instytucjami kształtującymi gospodarkę i społeczeństwo. Badania te oparte są o przeświadczenie o pozytywnej roli sektora prywatnego, który należy promować oraz wręcz przeciwnej roli sektora publicznego. Przed państwem stawia się oczekiwania, przykładowo ograniczenia ubóstwa, lecz na inne obszary ingerencji państwa w gospodarkę, patrzy się przez pryzmat jego negatywnej roli (regulacje, które zniechęcają do inwestowania, czy opodatkowanie, które demotywuje potencjalnych przedsiębiorców). W badaniach tych napotkać można wiele luk, lecz wynika to z podjętej próby kwantyfikacji, czegoś, co jest nieprzeliczone.

Warto podkreślić, iż znaczące jest promowanie nowego modelu społecznego przez instytucje państwowe, czy też ponadnarodowe, jak w przypadku Unii Europejskiej. Państwo ma możliwość wprowadzania zmiany instytucjonalnej oraz promowania tych instytucji, które pozwolą zbudować społeczeństwo wiedzy. Instytucje dostarczają ram, w obrębie których jednostki ludzkie wzajemnie na siebie oddziałują. Ustanawiają one stosunki współpracy i współzawodnictwa, które organizują społeczeństwo, a więc i porządek ekonomiczny, zachęcają jednostki danego układu do działania lub je hamują. Pozwalają one budować hierarchie i ugruntowują je w strukturze społecznej. Tak więc rola instytucji w promowaniu nowego modelu społecznego nie może być przeceniana, a próba kształtowania tego modelu może odbywać się tylko poprzez instytucje.

Bibliografia:

1. Aoki, M., *Toward a Comparative Institutional Analysis*. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, Londyn 2001.
2. Blanke, J., *The Lisbon Review 2006: Measuring Europe's Progress In Reform*. World Economic Forum, Geneva 2006.
3. Bogalska-Martin, E., Wprowadzenie do teorii kulturowych uwarunkowań rozwoju gospodarczego, [w:] *Ekonomia rozwoju*, Piasecki, R. (red), PWE, Warszawa 2007.
4. Drucker, P.F., *Knowledge Work and Knowledge Society; The Social Transformations of this Century*. The 1994 Edwin L. Godkin Lecture. http://www.ksg.harvard.edu/ifactory/ksgpress/www/ksg_news/transcripts/drucklec.htm Aktualizacja 14 grudnia 2006 roku.
5. European Commission, Knowledge Society, http://ec.europa.eu/employment_social/knowledge_society/index_en.htm
6. European Commission, Social Policy Agenda 2000, http://ec.europa.eu/employment_social/general/com379/com379_en.pdf
7. Kołodko, G., Globalizacja – zacofanie – rozwój, „*Ekonomista*” 2002, nr 6.
8. Morbitzer, J., Od motyki do komputera, czyli droga do społeczeństwa informacyjnego. „*Konspekt*” 2001, nr 8, <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/konspekt8/morbitzer8.html>
9. Neale, W.C., *Institutions*, [W:] *The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics*, Hodgson, G.H., Samuels, W.J., Tool, M.R. (red.) Edward Elgar, Hants 1993.
10. Todd, E., *L'inventions de l'Europe*, Seul, Paris 1990.
11. Toffler, A., Toffler, H., *Budowa nowej cywilizacji*. Zysk i s-ka, Warszawa 1996.
12. Toffler, A., Toffler, H., Cud sklonowany, „*Polityka*” z 22 lipca 2000 roku.
13. UKIE, Strategia Lizbońska. Droga do sukcesu Zjednoczonej Europy, <http://www.pfsl.pl/pdf.php?id=118>, z dnia 27 grudnia 2007 roku.
14. UNESCO, *Towards Knowledge Society*. UNESCO World Report, UNESCO Publishing 2005.
15. Wilkin, J., *Jaki kapitalizm? Jaka Polska?* PWN, Warszawa 1995.
16. Woroniecki, J., Luka rozwojowa i jej nowy wymiar – luka cyfrowa globalnym wyzwaniem XXI wieku, [w:] *Ekonomia rozwoju*, Piasecki, R. (red), PWE, Warszawa 2007.
17. Zorska, A., *Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej*. PWN, Warszawa 1998.

Załącznik.

Ranking i wyniki badań przeprowadzonych przez Global Competitiveness Network of the World Economic Forum

Państwo	Wskaźnik końcowy		Wskaźniki składowe							
			Społeczeństwo informacyjne	Innowacje I B&D	Liberalizacja	Przemysły sieciowe	Usługi finansowe	Przedsiębiorczość	Spójność społeczna	Zrównoważony rozwój
	Miejsce	Wynik	Wynik	Wynik	Wynik	Wynik	Wynik	Wynik	Wynik	
EU 25										
Dania	1	5,76	4	4	5	2	5	1	1	3
Finlandia	2	5,74	6	1	4	8	4	4	2	1
Szwecja	3	5,74	1	2	6	5	3	7	3	4
Holandia	4	5,59	2	5	2	6	6	2	4	6
Niemcy	5	5,53	10	3	1	1	2	12	10	2
Wielka Brytania	6	5,5	3	6	3	7	1	5	9	8
Austria	7	5,3	7	9	7	9	8	15	8	5
Luksemburg	8	5,29	9	12	9	4	9	8	5	7
Francja	9	5,21	11	8	11	3	7	9	15	10
Belgia	10	5,15	14	7	10	10	11	11	6	9
Irlandia	11	5,09	12	10	8	18	10	3	7	11
Estonia	12	4,93	5	11	12	17	12	6	12	16
Portugalia	13	4,64	17	17	15	12	13	14	17	14
Czechy	14	4,53	15	16	13	13	21	21	11	13
Hiszpania	15	4,49	20	15	16	11	14	16	23	18
Słowenia	16	4,44	13	13	22	15	20	23	19	12
Węgry	17	4,4	23	14	17	21	17	19	16	17
Słowacja	18	4,38	19	23	14	22	22	17	18	15
Malta	19	4,38	8	25	19	23	15	22	13	25
Litwa	20	4,31	18	20	24	19	19	13	20	21
Cypr	21	4,28	21	24	18	16	18	18	14	24
Łotwa	22	4,25	22	21	20	24	24	10	21	20
Grecja	23	4,19	25	18	21	14	16	20	22	23
Włochy	24	4,17	16	19	23	20	23	24	24	19
Polska	25	3,76	24	22	25	25	25	25	25	22
EU25 średnia	--	4,84	--	--	--	--	--	--	--	--

Źródło: <http://www.weforum.org/pdf/gcr/lisbonreview/ranking.xls>